

7. Харский К. В. Благонадежность и лояльность персонала / Харский К. В. – СПб.: Питер, 2003. – 496 с.
8. Чистякова Т.Н. О лояльности, организационных конфликтах и развитии организации (заметки на полях исследования) / Чистякова Т.Н., Моисеенко -Н.В. <http://www.rekruting.ru/pochitat.html7s339> (февраль 2006).
9. Шульц Д. Психология и работа / Шульц Д., Шульц С. – 8-е изд. – СПб.: Питер, 2003.
10. Allen N. J., Meyer J. P. Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity // Journal of Vocational Behavior. – 1996. – Vol. 49. – P. 252-276.
11. Buchanan B. Building organizational commitment: The socialization of managers in work organizations // Administrative Science Quarterly. – 1974. – Vol. 19. – P. 533-546.

The article analyzes the personal factors and situational factors in the formation of employee loyalty. The study involved employees of public, private and public organizations. The study found that workers with high levels of loyalty characterize the following motivational factors - recognition, career orientation and employment stability. In private organizations and market corporate culture is the highest level of loyalty.

Keywords: loyalty, motivation, career orientation, job satisfaction, psychological atmosphere, organizational culture.

Отримано: 25.03.2010

УДК 37.015.3 (045)

О.Ю.Пилипчук

Формування професійного образу “Я” майбутніх менеджерів

У статті розглянуто формування професійного образу “Я” майбутніх менеджерів. Акцент в статті робиться на студентські роки, коли молодь намагається переосмислити свої окремі риси та якості, визначити напрямок свого подальшого розвитку, що призводить до формування образу “Я-ідеальний спеціаліст”. Відповідність цього образу можливостям

особистості сприяє внутрішній готовності до свідомої та самостійної побудови, корекції та реалізації перспектив свого особистісного та професійного розвитку.

Ключові слова: професійний образ “Я”, студенти, вуз, професійно-направленість, професійне самосприйняття.

В статье рассмотрено формирование профессионального образа “Я” будущих менеджеров. Акцент в статье делается на студенческие годы, когда молодежь старается переосмыслить свои отдельные черты, качества и определить свое дальнейшее развитие, что приводит к формированию образа “Я-идеальный специалист”. Соответствие этого образа с возможностями личности способствует внутренней готовности к осознанному и самостоятельному формированию, коррекции и реализации перспектив своего личностного и профессионального развития.

Ключевые слова: профессиональный образ “Я”, студент, вуз, профессиональная направленность, профессиональное самовосприятие.

Постановка проблеми

Робота відіграє важливу роль у житті кожної людини, а вдало вибрана професія підвищує самоповагу і позитивне уявлення людини про себе, зменшує кількість фізичних і психологічних проблем. Адекватність вибору та рівень володіння професією впливають на загальну якість життя індивіда.

Наше сьогодні, яке пов'язане з бурхливим розвитком економіки, вимагає енергійних і багатограних професій. До таких належить і менеджмент – одна зі складних і високооплачуваних спеціальностей. Сучасні вимоги ведення бізнесу ставлять жорсткі умови перед управлінцями. Успіх організації нерозривно пов'язаний з діяльністю менеджерів. Особистість управлінця – головний фактор забезпечення ефективного розвитку фірми. Непрофесіоналізм з їх боку може призвести до значних збитків підприємства.

Становлення висококваліфікованого, активного і конкурентоспроможного професіонала можливе за умов всебічного розвитку особистості, її здібностей і творчого потенціалу. Особистість має чітко визначити перед собою цілі та шляхи їх досягнення. Значну роль в цьому відіграє професійний образ “Я” – уявлення індивіда про себе як професіонала. Студентський вік є важливим періодом формування професійного образу “Я” та формування адекватної Я-концепції. Суттєвим завданням, що постає перед системою освіти, – є забезпечення майбутніх менеджерів необхідними умовами для активізації розвитку професійного образу “Я”.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності формування професійного образу “Я” майбутніх менеджерів для їх становлення як висококваліфікованих фахівців.

Виклад основного матеріалу

В результаті соціально-економічних змін значно помінялись умови продуктивного професійного зростання особистості. Здійснювати функції менеджера в умовах тривалого перехідного періоду має людина компетентна, професійно підготовлена на рівні знань і на рівні усвідомлення свого професійного “Я”. Професійна підготовка такої особистості є психолого-педагогічною задачею.

Проблема професійно-орієнтованого сприйняття власної особистості досліджувалась багатьма вченими (В.С. Агаповою, А.А. Бодалевим, Т.Л. Григор'євою, А.А. Деркачем, Н.Ю. Митюрину, М.І. Кряхтуновим, М.В. Федотовою, А.П. Шавіром), проте, не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Розвиток особистості у навчальній діяльності розглядається в роботах Б.Г. Ананьєва, К.О. Абульханової-Славської, І.В. Бандурки, О.К. Дусавицького, В.Г. Лісовського. В роботах М. Вудкова, П. Друкера, Г. Емерсона, М. Мейсона, Ф.Тейлора, А. Файоля знайшли відображення особливості особистісного потенціалу менеджерів.

Формування особистості людини відбувається протягом всього життя, але саме у вузі закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він потім вступає в нову для нього сферу діяльності. Під час навчання у вузі відбувається розвиток особистості студента в декількох напрямках, а саме: зміцнюється професійна направленість, розвиваються необхідні здібності; зростає відчуття відповідальності; в результаті отримання соціального та професійного досвіду формуються необхідні особистісні та професійні якості індивіда та зростає загальна зрілість і стійкість особистості студента.

Виховання та навчання у вузі має забезпечити процес позитивної зміни особистості студента, сприяти розвитку необхідних професійних якостей та отримання досвіду, потрібного йому як спеціалісту з вищою освітою.

Діяльність студента – це процес підготовки до самостійної професійної праці, розвитку і формування необхідних для цього якостей, знань, вмінь і навиків. Перехід від навчання в школі до навчання у вузі характеризується різкими змінами умов, в яких відбувається пізнавальна діяльність студентів.

У ході навчання відбувається зміна змісту мотивів діяльності студентів. Показником цього являється постановка ними загально важливих цілей, що стосуються навчання та формування власної професійної цілеспрямованості. На мотиви навчання впливає створення чіткого уявлення про професію, характер майбутньої праці, а також – професійний образ “Я” (усвідомлення своєї ідентичності з обраною професією). Стійкий інтерес студента до своєї

майбутньої спеціальності викликає у нього активність та прагнення швидше і краще оволодіти нею. Захопленість студентів навчанням, різними предметами є важливою умовою формування їх особистості. Пізнавальні процеси можуть активно розвиватись, але можуть і згасати. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що майбутня професія або процес оволодіння нею, відкривається студентам якимись новими сторонами, до сприйняття яких і до взаємодії з якими вони були не готові, або це можуть бути недоліки в методиці навчання, організації навчальних занять та ін.

Викладачам важливо знати та враховувати ідеали студентів. Ідеали є прикладом для наслідування та спонукають студента до активного саморозвитку. Залежно від того, на кого хоче бути схожим студент, чому слідувати в своєму житті і формується його особистість. Професійний ідеал є мотивом самовдосконалення студента, його роботи над собою, допомагає не тільки долати свої недоліки, але й змінювати поведінку та особистісні якості.

В основі направленості особистості лежать її потреби – матеріальні (потреба в їжі, одязі, житлі та ін.) та духовні (потреби в пізнанні, музиці, саморозвитку та ін.). Вони породжують такий емоційний стан студента, який змушує його проявляти активність. Потреби можуть бути усвідомленими (виражаються у вигляді прагнень) та неусвідомлюваними або усвідомлюються частково, не чітко. На старших курсах у студентів зростає потреба оцінити якості своєї особистості під кутом зору певних професійних вимог. Прагнення стати висококваліфікованим спеціалістом; освоїти дисципліни, що викладаються; стати ерудованою та обізнаною людиною – це результат чітко сформованого професійного образу “Я” студента та усвідомлення ним своїх духовних і матеріальних потреб.

Образ “Я” студента включає знання про свої інтереси, схильності, можливості, а також про здібності та якості, які є професійно важливими. Він включає в себе: ідеальне Я (уявлення “яким я повинен бути, виходячи із засвоєних моральних, духовних та інших цінностей”); реальне Я (уявлення про себе в даний момент); нормативне Я (уявлення про свою відповідність певним вимогам).

Проблемою образів Я-реального та Я-ідеального займались вітчизняні вчені (В.В. Стопін, І.І. Чеснокова), зарубіжні науковці (У. Джеймс, К. Роджерс, З. Фрейд). Образ ідеального спеціаліста розглядали в своїх роботах С.Л. Богомаз, М.І. Дяченко, Ф.І. Іващенко, Е.А. Клімов, Т.В. Кудрявцев, К.К. Платонов.

Доросла людина має більш-менш адекватне уявлення про себе, що і являється її реальним образом “Я”. Крім цього, кожна доросла людина має уявлення про те, якою вона могла б бути, або якою їй

хотілось би бути; як наслідок цього, її Я-концепція містить ідеальний образ “Я”. Реальний та ідеальний образи “Я” можуть як співпадати, так і розбігатись, що призводить до позитивних або негативних наслідків. Велика розбіжність між ними, на думку клінічних психологів, є тривожним симптомом, оскільки вказує на неадекватність самооцінки і відношення до себе, що призводить до неадекватних емоційних або поведінкових дій. Така особистість не здатна подолати “відстань” між своїм теперішнім станом і тим, до якого прагне і, як наслідок, отримує невроз або психосоматизацію.

Я-концепція (стійка система уявлень особистості про себе) складається на основі образу “Я” і допомагає студенту скласти стратегію своєї професійної підготовки. Порівнюючи “образ професії” з образом “Я”, студент усвідомлює свою ідентичність з обраною професією.

Людина намагається вибрати ту професію, яка відповідає уявленням, що склалися у неї про себе. Досягнути самоактуалізації особистість може в тому випадку, якщо обрана професія відповідає її Я-концепції.

Акмеологічні уявлення про сутність продуктивної Я-концепції особистості, що розвивається, базуються, в основному, на аналізі особистісно-професійного розвитку управлінських кадрів. Через самопізнання людина приходять до певного знання про себе, яке є об’єктом її емоцій та оцінок. Знання про свої сили і можливості є дуже важливим для професійної діяльності особистості, зокрема, це стосується керівників (менеджерів). Як зазначає А.А. Деркач, з розвитком професіоналізму особистості, її компоненти гармонізуються та набувають прогресивний стимулюючий характер [1]. Сформований професійний образ “Я” впливає на самоповагу особистості та на уявлення про свій статус, що підсилює ефективність нормативної регуляції поведінки.

Концептуально, з акмеологічних позицій розвиток професіонала є процесом і результатом системних перетворень особистості, яка розвивається, що включає взаємозв’язані прогресивні зміни наступних підсистем [1]: а) продуктивної Я-концепції; б) професіоналізму особистості (розвиток здібностей та особистісно-ділових якостей, рефлексивної культури, творчого потенціалу, мотивації досягнення); в) професіоналізму діяльності (розвиток професійних навиків та професійної компетентності); г) нормативності діяльності та поведінки (формування професійної та моральної системи регуляції поведінки та діяльності).

Ця акмеологічна концепція дозволяє складати індивідуальні програми розвитку професіонала.

Кожна професія – це різновидність суспільно важливої, постійно виконуючої діяльності на основі отриманих працівником знань, вмінь, навиків та особистісних якостей. Будь-яка професійна діяльність висуває свої вимоги в області знань, вмінь і навиків. Відповідно, кожна спеціальність вимагає певного взаємозв’язку та послідовності виконуваних дій, розподілу уваги, подолання труднощів, своєрідних психічних особливостей індивіда [2].

Цікавою є еволюція вимог до керівників. Один із фундаторів науки управління Ф.Тейлор найважливішими рисами керівника вважав: розум, освіченість, спеціальні і технічні знання, фізичну спритність, розсудливість, чесність, міцне здоров’я, енергійність, тактовність.

Серед необхідних якостей і знань, які бажано було б мати керівникам підприємств, А. Файоль виділяє: здоров’я і фізичну силу, інтелігентність, розсудливу волю, почуття відповідальності, високий рівень загальної культури, почуття обов’язку та піклування про загальний інтерес, загальне уявлення про всі найбільш суттєві функції [3].

М. Вудкок і Д. Френсіс – англійські спеціалісти по менеджменту відмічають, що для ефективних працівників мають бути характерні такі риси, як [4]: вміння управляти своїми емоціями; енергійність; уміння добре висловлювати свою думку і готовність до цього; піддією аргументів здатність змінювати свою точку зору.

Сьогодні різними науковцями в різних країнах розроблено велику кількість вимог до сучасних менеджерів, але немає у світі людини, яка б поєднувала в собі всі якості, що сформульовані як вимоги до менеджера. Разом з тим, тисячі менеджерів працюють успішно і досягають високих результатів. Цей факт пояснюється здібністю керівників за певних обставин компенсувати відсутність одних рис іншими та постійним самовдосконаленням. Відсутні якості можна розвивати шляхом цілеспрямованої роботи над собою. Оволодіння навичками самоаналізу – основна умова самовдосконалення.

Психологічний аналіз професійної діяльності показує особливе значення для її здійснення професійної направленості та сформованості адекватного професійного образу “Я”.

В ході навчання у вузі, під впливом загальних та спеціальних дисциплін, у студентів розвивається професійна направленість і формується професійний образ “Я”. Студент прагне якомога швидше застосувати на практиці свої знання, досвід, здібності в області вибраної професії. Професійна направленість студента виражається в позитивному відношенні та зацікавленості до професії, в бажанні

професійно вдосконалюватись, задовольняти свої матеріальні та духовні потреби. Для розвитку професійної направленості потрібно сприяти закріпленню інтересу, схильності, здібностей і позитивного відношення студентів до майбутньої професії [2].

Розуміння та внутрішнє сприйняття цілей, задач, установок професійної діяльності значно впливають на формування професійного образу “Я” майбутніх спеціалістів. Позитивні зміни у формуванні професійного образу “Я” проявляються в тому, що зміцнюються мотиви, пов’язані з майбутньою спеціальністю, з’являється прагнення добре виконувати свої ділові обов’язки, показати себе знаючим спеціалістом, зростають потреби успішно вирішувати навчальні питання, задачі, підвищується відчуття відповідальності.

Після закінчення вузу, у студента може бути відсутній чітко сформований професійний образ “Я” і це може призвести до наступних наслідків: а) відсутність інтересу до професії знижує рівень організаторських навиків, зменшується ініціативність, діловитість, активність та ін.; б) досить довго проходить адаптація молодого спеціаліста в колективі, виникають проблеми в роботі з людьми; в) молоді спеціалісти не відносяться до роботи як до соціальної цінності і в результаті цього – відсутність раціоналізаторських і цікавих пропозицій, недостатня оперативність і велика текучість кадрів. Отже, як показує практика, мотиви вибору професії, професійна направленість та сформований професійний образ “Я”, мають велике значення та взаємопов’язані в загальній структурі особистості.

Для вивчення професійного самосприйняття студентів велике значення має їх самооцінка професійно важливих якостей на різних етапах навчання. Точність та адекватність самооцінки цих якостей значною мірою залежить від характеру уявлення своєї майбутньої професії. В результаті професійної обізнаності, отримання знань про ті якості, які вимагає обрана професія і тих якостей, які студент знаходить у себе і відбувається формування професійного образу “Я” майбутнього спеціаліста.

Самооцінка розглядається науковцями як виділення людиною власних умінь, вчинків, якостей, мотивів і цілей своєї поведінки, їх усвідомлення і оцінювальне ставлення до них, а також уміння людини оцінити свої сили і можливості, прагнення погодити їх із зовнішніми умовами, вимогами навколишнього середовища. Уміння самостійно ставити перед собою ту або іншу мету має велике значення у формуванні особистості [5,6].

Від самооцінки людини залежить характер її спілкування, взаємостосунки з іншими людьми, успішність діяльності, подальший розвиток її рівня досконалості [7].

Самооцінка є певною точкою відліку, в якості якої виступає порівняння себе з іншими, з собою (ідеальним “Я” та реальним “Я”) та порівняння інших з собою. Саме вибір цієї точки відліку, норм самооцінки, має значний вплив на когнітивне формування образу “Я” [8].

М.І. Лисіна виділяє абсолютну і відносну самооцінку. Коли людина виражає відношення до себе, не порівнюючи себе з іншими, – абсолютна самооцінка, зазначає вона, в протилежному випадку – відносна [9].

Самооцінка має велике значення в процесі формування особистості, являється регулятором її поведінки, вчинків і визначає соціальну адаптацію. Вона є результатом міжособистісної взаємодії та процесу соціалізації.

Під час навчання у вузі, у студентів значно розвивається організованість, вміння долати великі інтелектуальні навантаження та здатність тримати свою працездатність на високому стабільному рівні. Розвиток волевих якостей і самовиховання проявляється по-різному протягом навчання. Так, наприклад, на перших курсах ці якості направлені на досягнення високих результатів у навчанні, а на старших курсах – на спеціалізований їх розвиток (для майбутньої професійної діяльності). Це пояснюється тим, що студент-першокурсник долає шкільні звички, труднощі в навчанні, оволодіває новими прийомами роботи, а студент випускного курсу вже оволодів знаннями з усіх предметів навчання і готується до самостійної трудової діяльності [2].

Уявлення студента про свою майбутню роботу є певною моделлю очікуваних умов професійної діяльності, що впливають на процес навчання. Чим вони чіткіші та багатші, тим студент краще орієнтується в задачах діяльності, вірно приймає рішення і виконує задачі, направлені на досягнення цілі. Ці уявлення виступають в ролі орієнтирів, які допомагають студенту розділити знання, які він отримує у вузі, на ті, що можна застосувати в майбутньому, і на ті, що до таких не належать. Отже, ці уявлення сприяють формуванню професійних якостей, навиків, впливають на відношення студентів до навчального процесу в цілому.

Для розвитку правильності та чіткості професійних уявлень необхідною умовою є любов та інтерес студента до своєї спеціальності. Тому дуже важливо переконливо пояснювати студентам соціальну значимість їх професії та її емоційно-привабливі сторони.

Під впливом уявлення студента про свою майбутню професію та співставлення вимог та своїх якостей і формується професійний образ “Я” спеціаліста. Успішному розвитку цього процесу сприяє моделювання своєї майбутньої практичної діяльності, стажування, практика, зустрічі з фахівцями та випускниками.

Результат пізнання фактів, явищ професійної діяльності, їх зв'язків, властивостей і складають професійні знання особистості. Кожен студент повинен володіти високою готовністю до швидкого і правильного використання своїх знань при виконанні задач професійної діяльності. Сукупність, якість професійних знань студента повинні відповідати його майбутній спеціальності, функціональним обов'язкам [2].

Позитивні мотиви навчання студентів, їх дисциплінованість та організованість сприяють формуванню знань, вмінь, навиків, створюючи єдину систему, яка забезпечує успіх професійної діяльності. Розвиток професійних знань, вмінь, навиків студента залежить від того, наскільки чітко та різнобічно він розуміє вимоги майбутньої професії, негативні наслідки слабої підготовки. Якщо студент правильно оцінив значення своєї майбутньої професії, переконався в доцільності навчання і в нього не має внутрішніх розбіжностей з тим, що він робить, то у нього швидко розвивається єдність знань, вмінь і навиків.

Висновки

1. Образ “Я” та Я-концепція являються інтегративними компонентами професійної самосвідомості студента.

2. Вузи повинні розвивати особистість професіонала, сприяти його самоідентифікації з обраною професією. Опановуючи певну професію, студент стає включеним у відповідний процес професійної підготовки. Події, що відбуваються в цьому навчально-виховному процесі, формують майбутнього спеціаліста.

3. На основі професійного образу “Я” у студента складається відносно стійка система уявлень особистості про себе, яка допомагає йому скласти стратегію своєї професійної підготовки. Професійне самосприйняття студентів-менеджерів полягає в порівнянні уявлень про управлінську діяльність та про себе, як її можливого суб'єкта.

4. На рівні реального “Я” відбувається рефлексія професійних умінь, якостей і, на основі цього, формується реальний образ “Я-професіонал”, відбувається професійне самовдосконалення.

5. Самооцінка має важливе значення для успішної професійної орієнтації, вибору життєвого шляху та власного ставлення до дійсності. Майбутнє особистості залежить від того, чи адекватно особистість сприймає себе, чи немає певних “деформацій” у її ставленні до себе.

Список використаних джерел

1. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Издательство Московского

психолого-социального института; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2004. – 752 с.

2. Дьяченко М.И. Психология высшей школы (Особенности деятельности студентов и преподавателей вуза) / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Изд-во БГУ, 1978. – 320 с.
3. Дідковська Л.Г. Історія вчень менеджменту: Навч. посібник / Л.Г. Дідковська, П.Л. Гордієнко. – К.: Алерта, 2008. – 477 с.
4. Вудкок М. Раскрепощенный менеджер для руководителя-практика / М. Вудкок, Д. Френсис. – М.: “Дело”, 1992. – 258 с.
5. Попелюшко Р.П. Внутрішній конфлікт як умова виникнення негативної самооцінки в юнацькому віці / Р.П. Попелюшко // Збірник наукових праць. – № 22. Частина II. – Хмельницький: Національна Академія ПВУ, 2003. – С. 187 – 197.
6. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А.Адлер. – М.: Прогрес, 1995. – 213 с.
7. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. Тексты. – М.: МГУ, 1982. – С. 108 – 117.
8. Психологическое сопровождение выбора профессии: Научно-методическое пособие / Л.И.Митина, Л.В. Брендакова, И.В. Вачков, И.Н.Грызлова, И.Н. Исакова, В.Г.Колесников, И.М.Кондаков, Ю.А. Кореляков, А.К. Осницкий, И.А. Переверзева, Н.Н. Трушина, Г.В. Шавырина; Под ред. Л.М. Митиной. – 2-е изд., испр.– М.: Московский психолого – социальный институт: Флинта, 2003. – 184 с.
9. Лисина М.И. Общение, личность, психика ребенка / М.И. Лисина – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2001. – 383 с.

In article formation of a professional image “I” of the future managers is considered. The accent in article becomes for student’s years when the youth tries to rethink the separate lines, qualities and to define the further development that “the I-ideal expert” leads to formation of an image. Conformity of this image with possibilities of the person promotes internal readiness for the realized and independent formation, correction and realization of prospects of the personal and professional development.

Keywords: a professional image “I”, the student, high school, about-professionalnaja an orientation, professional self-perception.

Отримано: 10.03.2010